

Аль-Оста Салім Абдуль-Азіз,
*аспірант кафедри менеджменту зовнішньоекономічної діяльності,
Східноукраїнський національний університет ім. В. Даля (м. Луганськ, Україна)*

ТРИКОМПОНЕНТНА МОДЕЛЬ ЕКСПОРТНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ПІДПРИЄМСТВА

У статті експортну діяльність підприємства подано у вигляді структурної трьохкомпонентної моделі, до складу якої запропоновано віднести передекспортну діяльність, реструктуризацію/адаптацію й експортну операцію. Визначено сутнісну характеристику зазначених компонентів експортної діяльності. Обґрунтовано особливу роль адаптаційних змін у процесі перетворення передекспортної діяльності в експортну операцію.

Ключові слова: модель експортної діяльності, передекспортна діяльність, експортна операція, реструктуризація, адаптація.

Постановка проблеми. Сучасний стан економіки України можна охарактеризувати спадом промислового виробництва, обігу роздрібною торгівлі, обсягів будівництва. Критичне зниження ділової активності засвідчено Меморандумом між Україною та МВФ, який підписано на найвищому рівні державного управління: Президентом України, Прем'єр-міністром, Міністром фінансів і головою НБУ [1]. Ця складна ситуація посилюється кризовим станом найважливіших галузей України – машинобудування й металургії, спадом експорту продукції цих галузей зокрема. Скорочення прямих іноземних інвестицій, відсутність доступу до ринку єврооблігацій та скорочення обсягів перекредитування корпоративного та банківського боргу лише посилюють фінансовий тиск на виробників-експортерів. Зазначені тенденції актуалізують проблему вдосконалення механізмів експортної діяльності українських промислових підприємств на засадах реалізації нових економічних моделей.

Аналіз досліджень і публікацій. Особливості, чинники та результати зовнішньоекономічної діяльності підприємств та її експортної складової в період глобальних трансформаційних перетворень є предметом ґрунтовних теоретичних та аналітичних досліджень багатьох зарубіжних і українських вчених. Так, ґрунтовні дослідження експортної діяльності як чинника поширення інновацій у глобальному економічному середовищі представлені зарубіжними вченими М. Бейсом, К. Реннінгом [2], М. Андерсоном та О. Еджирма [3]. Узагальнення сутності поняття «експортна діяльність підприємства» та структуризація факторів впливу на неї проведені в працях О.Г. Мельник та М.Я. Нагірної [4]. В.В. Козик [5] пропонує класифікації, визначення змісту й особливостей здійснення зовнішньоекономічних операцій, їх техніко-економічне обґрунтування. Результати, отримані науковцями, є вагомим внеском у розвиток теорії та практики організації зовнішньоекономічної діяльності на рівні підприємства. Пошук низки важливих проблем практичного характеру здійснено й у працях О.Є. Кузьміна та Н.Г. Георгіаді [6]. Мова йде про визначення підходів до управління витратами на експортну діяльність підприємства, оцінювання її економічної ефективності, стратегічні аспекти зовнішньоекономічної діяльності підприємства тощо.

Не вирішені раніше частини загальної проблеми. Вивчення результатів численних наукових досліджень, нормативних актів дозволило встановити, що одним із дискусійних питань є визначення поняття «експортна діяльність» за параметром переміщення продукції через митний кордон країни. Зокрема такій дискусії сприяє колізія інтерпретації експортної діяльності, наведеної в Законі України «Про зовнішньоекономічну діяльність» та Податковому кодексі України. Відповідно до закону експорт розглядається як реалізація товарів з метою отримання матеріальної винагороди українськими учасниками ЗЕД (зовнішньоекономічної діяльності) зарубіжним суб'єктам ЗЕД без обов'язкового переміщення товарами митного кордону країн та зараховуючи реекспорт [7]. На противагу вищезазначеному, для здійснення експортної діяльності у Податковому кодексі України обов'язковою умовою є перетин «митного кордону України», який засвідчує відповідно оформлена вантажно-митна декларація, що є причиною виникнення податкових зобов'язань [8].

При цьому, як і в нормативно-правових актах, так і в наукових працях, досить поширеним є паралельне вживання термінів «експортна діяльність» та «експорт». Безумовно, «експорт» та «експортна діяльність» є спорідненими поняттями, оскільки в обох випадках використовуються для опису відносин підприємства з іноземним споживачем. Але в той же час вони є відмінними поняттями, оскільки у випадку з «експортом» науковці наголошують на тому, що це лише операція з продажу та транспортування продукції іноземному суб'єкту господарської діяльності [5; 6], в той час як «експортна діяльність» передбачає комплекс дій, господарську діяльність, організовану в послідовність певних етапів та функцій з виходу підприємства на зовнішній ринок [9]. На нашу думку, такі розбіжності у визначенні сутності «експортної діяльності» унеможливають подальше розроблення механізмів оцінювання, удосконалення експортної діяльності підприємств, які б відповідали вимогам як нормативної бази та принципам податкової дисципліни, так і сучасному соціально-економічному середовищу.

Мета статті є дослідження сутності експортної діяльності підприємства та формування адекватної до сучасних торгово-фінансових умов комплексної моделі експортної діяльності підприємства, побудованої в межах існуючого понятійного та правового поля.

Основні результати дослідження. Значний інтерес науковців, аналітиків до проблем експортної діяльності підприємства, вочевидь, зумовлений її важливим місцем у соціально-економічному житті держави, регіону, власне самого підприємства.

До основних мотивів здійснення підприємствами експортної діяльності традиційно відносять:

- створення позитивного іміджу підприємства на вітчизняному ринку (стереотип «європейських стандартів»);
- розширення ринків збуту з метою збільшення очікуваної норми доходу та максимізації прибутку;
- можливість перерозподілу комерційного ризику, що зумовлює підприємство здійснювати пошук нових партнерів за межами локального ринку.

Зазначені перспективи та позитивний ефект від експортної діяльності через специфічне економічне, політико-правове поле, відмітний соціокультурний фон і жорстку конкурентну боротьбу на зовнішніх ринках можуть бути реалізовані в неповному обсязі або супроводжуватися такими небажаними для підприємства наслідками, як збільшення витрат на додаткові міжнародні маркетингові дослідження, сертифікацію та реструктуризацією підприємства [6].

У той самий час реструктуризація підприємства, яка викликана прагненням здійснювати експортну діяльність та освоювати нові ринки, є процесом, безперечно, конструктивним. Така реструктуризація передбачає структурні зміни в організаційній системі підприємства, веде за собою створення нових відділів, перерозподіл наявних активів підприємства, зміну вектора діяльності підприємства, переорієнтацію на інші стандарти ведення підприємницької діяльності. Саме тому запровадження експортної діяльності в таких випадках дозволяє оптимізувати всі наявні ресурси підприємства та реалізовувати їх з максимальною віддачею. Потрібно зазначити, що на вирішальну роль та обов'язкову наявність процесу реструктуризації під час здійснення експорту зазначено в працях Акімової І. Так, експортна діяльність розглядається автором не лише як рушійна сила для спроб підприємства у реструктуризації, а й як індикатор самої реструктуризації підприємства [10, с. 6]. Дійсно, здійснення безпосередньо операції з продажу товару на експорт можливе лише, коли підприємство-експортер пододало значний тиск міжнародної конкуренції, що можна зробити значною мірою за рахунок зміни виробничої, управлінської, маркетингової складових діяльності підприємства. Якщо ми говоримо, про експорт як про наслідок ефективно проведеної реструктуризації на підприємстві, то, напевно, існують базові ресурси підприємства, які водночас мають бути змінені та визначають можливості реалізувати ті чи інші заходи реструктуризації.

Оскільки під реструктуризацією розуміють засіб адаптації підприємства до зовнішнього середовища за рахунок змін в організаційній структурі та функціональних сферах діяльності підприємства [11, с. 19], то базовими умовами та ресурсами підприємства може бути весь комплекс ресурсів, необхідний для реалізації певних функцій, етапів та стадій діяльності.

Ураховуючи вищезазначене, сутність експортної діяльності підприємства, на нашу думку, можна подати у вигляді трикомпонентної моделі, структурними елементами якої є:

- базові ресурси підприємства, якими забезпечено виконання виробничо-господарських та організаційно-економічних функцій та процедур господарської діяльності підприємства на внутрішньому ринку та планування його виходу на зовнішній ринок. У певному розумінні це його передекспортна діяльність;
- реструктуризація – цілеспрямований комплекс змін, що забезпечує процес адаптації передекспортної діяльності до умов міжнародного середовища та уможливує здійснення операції з продажу продукції на експорт;
- власне сам експорт – продаж товарів українськими суб'єктами зовнішньоекономічної діяльності іноземним споживачам з вивезенням або без вивезення цих товарів через митний кордон України.

Під структурною трикомпонентною моделлю експортної діяльності підприємства пропонується розуміти склад та послідовність стадій передекспортної діяльності, реструктуризації та експорту, сукупність відповідним цим стадіям функцій, реалізація яких дозволяє підприємству здійснювати керувану, систематичну експортну діяльність (рис. 1).

Принципово новим є те, що в межах розробленої структурної трикомпонентної моделі експортна діяльність підприємства подана як наслідок перетворення передекспортної діяльності (компонент 1) у форму операції з експорту (компонент 3) шляхом реструктуризаційних адаптивних змін (компонент 2). Така модель експортної діяльності загалом і її передекспортний компонент, зокрема, характерні для підприємств, що знаходяться на різних рівнях інтернаціоналізації діяльності, тобто як для тих, хто здійснює випадковий експорт, так і для підприємств, які систематично

здійснюють експортні операції на багатьох зовнішніх ринках з відмінними характеристиками.

Рисунок 1 – Структурна трикомпонентна модель експортної діяльності підприємства, (авторська розробка)

Якщо Законом «Про зовнішньоекономічну діяльність» та Податковим кодексом встановлено, що експорт визначається насамперед реалізацією продукції зарубіжному контрагенту, то інша виробничо-господарська, організаційно-економічна діяльність, де такий, кажучи мовою міжнародного приватного права, «іноземний компонент» відсутній, у чистому вигляді не є експортною діяльністю. Відтак потрібно зауважити, що компонент «передекспортна діяльність» характеризує не відсутність досвіду експортних операцій, а об'єднує функції та стадії діяльності підприємства, які є первинними по відношенню до нормативно встановленого моменту експорту, тобто реалізації та транспортуванні продукції імпортеру.

Поняття «реструктуризація», як показав аналіз наукової літератури, трактується вченими по-різному [11]:

– визначення реструктуризації як радикальних змін, які не є частиною повсякденного життя підприємства. Прихильники цього підходу, зокрема, вважають, що реструктуризація є інструментом фінансового оздоровлення підприємства в кризовий період;

– розуміння сутності процесу реструктуризації як постійного і природного процесу, необхідного для адаптації підприємства в мінливому середовищі, забезпечення можливості нарощування конкурентних переваг.

Поняття реструктуризації в запропонованій моделі експортної діяльності використовується у одному зі своїх поширених трактувань – реструктуризація як процес адаптації. Масштаб та характер реструктуризаційних адаптивних змін, необхідних підприємству для завершення передекспортної діяльності здійсненням експортної операції, залежать, по-перше, від чинників середовища зовнішнього ринку, зокрема жорсткості технічних та споживчих стандартів, дії бар'єрів уходження в ринок, по-друге, від стану виконання зазначених функцій підприємства.

Висновки. Подання експортної діяльності підприємства у вигляді запропонованої структурної трикомпонентної моделі дозволило, по-перше, встановити субординацію понять «експортна діяльність» та «експорт», по-друге, уточнити склад стадій експортної діяльності та, по-третє, наголосити на необхідності проведення ґрунтовної адаптивної політики під час виконання всіх функцій та стадій експортної діяльності підприємства. Лише виважений, комплексний процес дослідження, аналізу й визначення стану функцій його передекспортної діяльності та експорту надасть можливість щодо формування ефективних та своєчасних адаптивних змін. Такий процес може бути організовано в межах процесу діагностики експортної діяльності підприємства. Діагностика є поширеним способом отримання інформації, необхідної для прийняття управлінських рішень, а її використання в аналізі експортної діяльності, з огляду на встановлений склад її стадій та функцій, може мати певні особливості, які в літературі з даної тематики майже не встановлено. Отже, визначення сутності, видів та особливостей експортної діяльності підприємства є **предметом подальших досліджень** та дискусій.

1. Экономика Украины продолжит падение – меморандум с МВФ [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.segodnya.ua/economics/enews/ukraina-budet-teryat-eksport-memorandum-s-mvf-597346.html>.

2. Beise M. Lead markets and regulation: a framework for analysing the international diffusion of environmental innovations / M. Beise, K. Rennings // Ecological Economics.– 2005. – №52 (1). – P. 5-17.

3. Andersson M. Technology specialization and the magnitude and quality of exports / M. Andersson, O. Ejermo // *Economics of Innovation and New Technology*. – 2008. – №17. – P. 355-375.

4. Мельник О.Г. Діагностика факторів впливу на експортну діяльність підприємства / О.Г.Мельник, М.Я. Нагірна // *Інноваційна економіка*. – 2013. – №5. – С. 63-66.

5. Козик В.В. Трансформаційні аспекти експортно-імпоротної діяльності України / В.В. Козик // Спеціальний випуск наукового вісника Ужгородського Національного університету. Серія Економіка. Збірник статей Міжнародної НПК «Вплив маркетингу на підвищення ефективності транскордонного співробітництва з країнами-членами ЄС». – Вип. 23. – 2007. – С. 287-292.

6. Кузьмін О.Є. Стратегія зовнішньоекономічної діяльності підприємства / О.Є. Кузьмін, Н.Г. Георгіаді // *Економічні та гуманітарні проблеми розвитку у III тисячолітті* : зб. наук. пр. / Рівнен. екон.-гуманіт. ін-т. – Рівне : Тетіс. – 2000. – С. 76-78.

7. Закон України «Про зовнішньоекономічну діяльність» // *Відомості Верховної Ради України*. – 2013. – №2.

8. Податковий кодекс України [Електронний ресурс] / Офіційний веб-сайт Верховної Ради України. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2755-17>.

9. Череп А.В. Організаційно-економічний механізм експортної діяльності підприємства / А.В. Череп, О.Л. Ортинська // *Національне господарство України: теорія та практика управління*. – 2008. – С. 232-236.

10. Акімова І. Експортна орієнтація та її вплив на реструктуризацію в Україні : наук. матеріали / І. Акімова. – К. : Інститут економічних досліджень та політичних консультацій в Україні. – Вип. №2. – 2000. – 33 с.

11. Отенко І.П. Организационно-экономический механизм реструктуризации предприятия : науч. изд. / И.П. Отенко, Н.А. Москаленко. – Харьков : Изд. ХНЭУ. – 2005. – 216 с.

1. *Ekonomika Ukrainy prodolzhit padenie – memorandum s MVF [Ukraine's economy will continue to fall – the memorandum with the IMF]*. *segodnya.ua*. Retrieved from: <http://www.segodnya.ua/economics/enews/ukraina-budet-teryat-eksport-memorandum-s-mvf-597346.html> [in Russian].

2. Beise, M. & Rennings, K. (2005). Lead markets and regulation: a framework for analysing the international diffusion of environmental innovations. *Ecological Economics*, 52 (1), 5-17 [in English].

3. Andersson, M., & Ejermo, O. (2008). Technology specialization and the magnitude and quality of exports. *Economics of Innovation and New Technology*, 17, 355-375 [in English].

4. Melnyk, O.H., & Nahirna, M.Ya. (2013). Diahnostyka faktoriv vplyvu na eksportnu diialnist pidpriemstva [Diagnosis of factors influence on export activities of the enterprise]. *Innovatsiina ekonomika – Innovative Economy*, 5, 63-66 [in Ukrainian].

5. Kozyk, V.V. (2007). Transformatsiini aspekty eksportno-importnoi diialnosti Ukrainy [Transformational aspects of export-import activities in Ukraine]. *Spetsialnyi vypusk naukovoho visnyka Uzhhorodskoho Natsionalnoho universytetu. Seriya Ekonomika. Zbirnyk statei Mizhnarodnoi NPK «Vplyv marketynhu na pidvyshchennia efektyvnosti transkordonnoho spivrobotnytstva z krynamy-chlenamy YeS» – Special issue of the Uzhhorod National University Journal. Economy Series. Collection of articles of the International SPC «The impact of marketing on improvement of the cross-border cooperation efficiency with EU Members»*, 23, 287-292 [in Ukrainian].

6. Kuzmin, O.Ye., & Heorhiadi, N.H. (2000). Stratehiia zovnishnoekonomichnoi diialnosti pidpriemstva [The strategy of international business]. *Ekonomichni ta humanitarni problemy rozvytku u III tysiacholitti – The economic and human challenges of development in the third millennium*. (pp. 76-78). Rivne: Tetis [in Ukrainian].

7. Zakon Ukrayiny «Pro zovnishnoekonomichnu diialnist» [Law of Ukraine «On Foreign Economic Activity»]. (2013). *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy – News of the Verkhovna Rada of Ukraine*, 2 [in Ukrainian].

8. Podatkovyi kodeks Ukrainy [Tax Code of Ukraine]. (2010). Ofitsiyni veb-sait Verkhovnoi Rady Ukrainy – The official website of the Verkhovna Rada of Ukraine. *zakon4.rada.gov.ua*. Retrieved from <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2755-17> [in Ukrainian].

9. Cherep, A.V., & Ortynska, O.L. (2008). Orhanizatsiino-ekonomichnyi mekhanizm eksportnoi diialnosti pidpriemstva [Organizational and economic mechanism of companies export activity]. *Natsionalne hospodarstvo Ukrayiny: teoriia ta praktyka upravlinnia – The national economy of Ukraine: theory and practice of management*, 232-236 [in Ukrainian].

10. Akimova, I. (2000). *Eksportna oriientatsiia ta ii vplyv na restrukturyzatsiiu v Ukraini [Export orientation and its impact on restructuring in Ukraine]*. Kyiv: Instytut ekonomichnykh doslidzhen ta politychnykh konsultatsii v Ukraini [in Ukrainian].

11. Otenko, I.P., & Moskalenko, N.A. (2005). *Orhanizatsionno-ekonomicheskii mehanizm restrukturyzatsii predpriatiia [Organizational and economic mechanism of enterprise restructuring]*. Kharkov: Yzd. KhNEU [in Russian].

С.А.-А. Аль-Оста, аспирант кафедры менеджмента внешнеэкономической деятельности, Восточноукраинский национальный университет им. В. Даля (г. Луганск, Украина)

Трехкомпонентная модель экспортной деятельности предприятия

В статье экспортную деятельность предприятия представлено в виде структурной трехкомпонентной модели, в состав которой предлагается включать доэкспортную деятельность, реструктуризацию/адаптацию и экспортную операцию. Определены сущностные характеристики указанных компонентов экспортной деятельности. Обоснована особая роль адаптационных изменений в процессе преобразования доэкспортной деятельности в экспортную операцию.

Ключевые слова: модель экспортной деятельности, доэкспортная деятельность, экспортная операция, реструктуризация, адаптация.

S.A.-A. Al-Osta, PhD Student of the Department of Management of the Foreign Economic Activity, Volodymyr Dahl East Ukrainian National University (Luhansk, Ukraine)

Three components model of enterprise's export activity

The article presents the export activity of the enterprise in the form of structural three components model. It is suggested to include to the model composition such components as pre-export, restructuring / adaptation and export operation. The nature of the given export activities components has been defined. A special role of adaptive changes in the conversion of pre-export to the export operation has been substantiated.

The aim of the article. The article is aimed at forming an integrated model of enterprise's exports, which is built within the legal framework and would be adequate to modern trade and financial conditions.

The results of the analysis. Frequently the terms «export activity» and «export» have parallel using in regulatory legal acts and scientific studies. The article stated that «export» and «export activity» are similar concepts, because in both cases these terms are used to describe the relationships of the enterprise with foreign customers.

But at the same time, «export» and «export activity» concepts are different, because «export» means sale and transportation of products to foreign business partner, and «export activities» provides a set of actions, economic activity organized in a sequence of stages and certain functions of the output on the external market.

Enterprises usually starts export activity because of definite motives and positive effects to which it may lead. Among these reasons are creating a positive image on the domestic market (stereotype of European standards), expanding of markets, the possibility of the commercial risk redistribution.

These prospects and the positive effects can be unfulfilled or can be accompanied by such undesirable consequences for the company, as additional international marketing expenses, certification

costs and enterprise restructuring. At the same time, an enterprise restructuring is a process certainly constructive when it is caused by the desire to fulfill export activities and develop new markets.

This restructuring involves structural changes in the organizational system of the company, leads the creation of new departments and the redistribution of existing assets, changes the vector of the company, shifts the focus to other doing business standards. The export activity of the company is represented as a three components model with such the structural elements as: basic resources of pre-export activity; restructuring and export operation.

A fundamentally new is that export activity of the company is presented as a result of the conversion of pre-export (component 1) in the form of exports operation (component 3) by means of restructuring or adaptive changes (component 2).

Conclusions and directions of further researches. Presentation of export activity in a form of three components structural model allowed, firstly, to establish subordination of such concepts as «export activity» and «export», secondly, to clarify the structure of the export activity stages and, thirdly, to emphasize the necessity of conducting adaptive policy during all stages and functions of export activity. The concept of restructuring in the proposed model of export activity is used in one of its common interpretations: restructuring as a process of adaptation. The scale and nature of the restructuring changes required the company to complete the conversion of pre-export to export depends on, firstly, environmental factors of external market, including stiffness and level consumer technical standards, effect of the entering to the market barriers, and secondly, it depends on the condition of the company functions. Diagnosis of this company condition, which can define the scale of the restructuring changes, sufficient for export activity is the subject of further investigations.

Keywords: export activity model, pre-export activity, export operation, restructuring, adaptation.

Отримано 17.02.2015 р.